

Kinek írják a filmkritikát?

Némiképpen ellentmondva a világstatisztikáknak, nálunk változatlanul hosszú sorok állnak a mozik pénztárai előtt — s ez az érdeklődés olykor jó filmeknek is szól. De hát mi az, hogy „jó film”? Ki dönti el, hogy valóban jó-e, értékes-e ez vagy az a filmalkotás, hogy *alkotás-e*, vagy csupán *ipari termék*, ügyes mesteremberek számítását igazoló, kétórás szórakozás? (Ha sem ez, sem az, nincs különösebb probléma: az ilyen film magától is megbukik — a közönséget sem buzdítani, sem övni nem kell.)

A filmkritikus, a filmkritika. Ám kik olvassák a filmkritikát? Nyilván azok, akik a mozipénztárak előtt sorban állnak — gondolhatnánk a sportlapok olvasottságának analógiájára (figyelmelen kívül hagyva ezúttal, hogy a sportújságot olyanok is vásárolják, akik csak a tv képernyőjéről követik a mérkőzéseket). Analógiánk azonban, úgy tűnik, teljesen megalapozatlan. A *Hét* idei első számában olvashattuk a szerkesztő indokolt zavarról árulkodó cikkét (*Válaszok és újabb kérdések*); így kezdődik: „Közvéleménykutatást végeztünk olvasóink között, amelyből többek között azt kívántuk megtudni, melyek a lap legnépszerűbb, legolvasottabb rovatai, s melyek keltik a legkisebb érdeklődést. Nos, a filmrovat az utolsó helyen végzett, a beérkezett válaszok azt tanúsítják, hogy a legkevesebben olvassák, s erre utal a kifogások, bíráló megjegyzések csekély száma is.“ Persze, a legegyszerűbb volna ezt *A Hét* szerkesztőségi gondjaként elkönyvelni, a szerkesztőket okolni a visszhangtalanságért, s legfeljebb a hetilap műfaj-kérdéseként elgondolkodni a megoldáson. Nem hiszem azonban, hogy csupán erről volna szó. Nem is általában a kritika visszhangtalanságáról; *A Hét* említett olvasó-ankétján az irodalmi oldal (vagyis az irodalombírálat és az irodalmi publicisztika) az előkelő negyedik helyen végzett, másik hetilapunk, az *Utunk* szerkesztői pedig azt állítják, hogy az ő olvasóik között a legnépszerűbb a „Levélváltás“, a „+1“ oldal, az „Ország-Világ“, a „Ki hitte volna...“, s a tulajdonképpeni irodalomkritikára is előbb rálapoz az olvasó, hogyanem a novellát vagy verset kezdené olvasni.

A filmkritikáról mint sajátos területről, műfajról, gondról kell tehát beszélnünk, romániai magyar művelődésügyünk rendkívül fontos pászmájáról; mert gondoljuk csak meg: a legjobb könyvek esetleg tízezrekhez jutnak el, a film viszont százezreket nevel — jó vagy rossz irányban —, mégpedig épp a legfogékonyabb korban. A mozilátogatók jelentős hányada fiatal, rengeteg köztük a kiskorú (néha még a „16 éven felülieknek“ táblácska ellenére is!), s jó volna tudni, hogy filmnézés előtt vagy után valakitől segítséget kapnak a látottak helyes értelmezéséhez, egyáltalán: megértéséhez. Bármennyire a legdemokratikusabb művészeti ág ugyanis a filmművészet, mai fejlettségi fokán nem állíthatjuk róla, és túlzás is volna meg-

követelni tőle, hogy mindenfajta előképzettség, előzetes ismeret nélkül mindig mindenkihez szólhasson. Nemcsak Buñuel, Antonioni vagy Jancsó filmjei teszik szükségessé az előkészítést és az utólagos magyarázatot — sokszor bizony a krimi, még inkább a krimi-paródia is esztétikai (és természetesen etikai!) felelősséget ró mindazokra, akik elsősorban a nézőközönség fiatalabb rétegére hathatnának. Vagyis isméteiten beszélnünk kellene iskola és film viszonyáról, az iskolai filmoktatás, illetve filmnézés-tanítás érthetetlen hiányáról, hogy utána tanár és diák szempontjából is megvizsgáljuk filmkritikánk helyzetét. Minthogy viszont célunk nem pedagógiai, és különben is a jelenlegi tényekkel kell számolnunk, e jegyzetekből az iskolát mint közvetítőt lényegében kikapcsolhatjuk, s az igényelt (remélt) közvetlen ráhatás lehetőségeivel, pillanatnyi gyakorlatával kell szembenéznünk. Vagyis azzal a filmkritikával, amelyet — a legkevesebben olvasnak.

De ne legyünk igazságtalanok, ne vonjunk le egyetlen anektódot túlzó következtetéseket. Ami egy „társadalmi-politikai-művelődési hetilap“ filmrovatára vonatkozik, nem érvényes szükségképpen írószövetségünk vagy ifjúsági szövetségünk hetilapjára, kéthetenként megjelenő képeslapunkra, a havi folyóiratokra vagy a napilapokra. Az ő filmrovataik lehetnek akár a lap legvonzóbb olvasmányai, hiszen ne felejtjük el, hogy szerkesztőik között olyan régi, megszállott filmbarátok, filmpropagandisták vannak, mint Török László (*Új Élet*), Halász Anna (*Előre*), a fiatalabb korosztályból Müller Ferenc (*Ifjúmunkás*), Krizsán Zoltán (*Igazság*). Sajnos, nem rendelkezem semmiféle felméréssel e lapok egyes rovatainak olvasottságát illetően, így csupán személyes benyomásaimra építhetem ítéleteimet (s mégcsak nem is többhónapos cédulázás eredményeként, inkább filmnézői, újság- és folyóiratolvasói szenvedélyemnek köszönhetően). Azt azonban könnyű megállapítanom, hogy például az *Ifjúmunkásból* hetekig, sőt hónapokig hiányzik a film (a sport mindig megkapja — nagyon helyesen — a maga utolsó oldalát), s a fiatalok (főleg középiskolások) szélesebb tömegéhez ugyancsak eljutó *Utunk* filmrovatáról szintén könnyelműség volna beszélni, időnként egy-egy cikk, hetekre megszakadó cikksorozatok ugyanis nehezen szervezhet magának olvasótáborot. (Vigasztalhatja a filmbarátokat, hogy az *Utunk*, minden unszolás és román testvérrelapjainak példája ellenére, sokkal makacsabbul áll ellent a sport behatolásának.) Havonta megjelenő kiadványaink, a *Korunkot* is beleértve, még ha igyekeznének, sem pótolhatnák az úrt. Török László „Filmkalauz“-a egymagában didaktikus célzattal, példás rendszerességgel tájékoztatja az *Új Élet* olvasóit, filmnézésre azonban kevésbé taníthat.

Pedig hazai magyar filmkritikánknak egyelőre ez volna a legfontosabb feladata. (Filmeseink, filmező színészeink számának növekedésével, önálló tv-filmjeink megjelenésével párhuzamosan természetesen hovatovább szükség lesz az alkotókhoz is szóló szakkritikára, de e tekintetben a hiányok — sajnos — még nem annyira szembeszökőek.) Eppen ezért különleges felelősség hárul a napilapokra. Öröndöletes, hogy az új filmek ismertetésében bizonyos színvonalemelkedést tapasztalhatunk, s ma már Halász Anna megbízható útbaigazításai nem egyedül képviselik a jó film-publicista színvonalat újságjainkban. Különösen Krizsán Zoltán fejlődése szembetűnő, az ő szakosodott érdeklődésének hála, az *Igazságban* sokat javult az utóbbi időben a filmkedvelők tájékoztatása. Krizsán filmrecenzióiban és az *Utunkban* közölt „Mozijegy“-eiben rokonszenves a sznobéria, a szakmai fensőségesség visszautasítása (például: *Hol a helye a kriminek?* *Utunk*, 1972. 46.). Ha ugyanis a mozinézőt mindig kioktatják, hogy amiért ő lelkesedik, az giccs, az fércmű, holott ő nemes érzelmeket és célokat vélt meglátni a szóban forgó filmben, vagy legalábbis jól (erkölcsi károsodás nélkül!) szórakozott, akkor egy idő után „visszajára“ olvassa a heti tájékoztatókat, nem bízik többé a recenzióban. Persze,

nem az olcsó közönségizlés előtt való behódolást akarom meghirdetni, csak az olyanfajta, a szakmai igényesség látszatában tetszelgő, valójában hamisan gúnyolódó ismertetések ellen emelném fel szavamat, amelyet például nemrég a *Carbonarikról* olvashattunk az *Igazságban*, Molnos Lajostól; a cikkíró a színes-látványos superprodukciónak elleni nemes indulatában nem volt hajlandó észrevenni a film eredeti humorát (pedig ez a humor távolról sem öncélú, erősen antiklerikális élű), s több kitűnő színészi teljesítmény közül egyet tüntetett ki a „valamirevaló alakítás” megtisztelő jelzőjével.

Nem kellene ennyi szót pazarolnunk egy másfél hasábos újságcikkre, ha nem *jelenségről* volna szó, amelyben pontosan tükröződik a filmnézők tömegeinek s az immár nem egy, hanem két kézen megszámlálható filmkritikusoknak, recenzenseknek a viszonya. Ide tartoznak a művészmozik gyakran üres termei, aminek ellensúlyozására művészi alkotásnak nem nevezhető filmeket is játszanak, mind nagyobb számban e mozivásznakon. (Sajnos, filmforgalmazásunk tudománytalan-művészetidegen szervezésének következtében a fordított példát is ismerjük: közönségsikerre számító művészfilmeket sem visznek át a nagy mozitermekbe, nem aknazzák ki ezeknek a termeknek a „jó hírét”: világsikerű, ezreket mozgósító és *nevelő hatású*, irányzatot teremtett olasz politikai filmeket sem igyekeznek „eladni” krimiként, eldugják őket valamelyik kis moziba.)

Ezek a kérdések, igaz, fel-felmerülnek újságjaink hasábjain, hetilapok jegyzetrovataiban, közvéleményt teremteni azonban csak rendszeres filmesztétikai neveléssel lehet. Kétségtelenül hasznosak a filmtörténeti ismertetések, sorozatban közölt összefoglalók, portrék (Halász Anna *A Hétben*, Krizsán Zoltán az *Utunkban*, Török László az *Új Életben* gyakorolja e műfajt), az ismeretközlésnél mégis fontosabb az állásfoglaláshoz szoktatás, a komplexebb — adott esetben filmszerűbb — láttatás. Müller Ferenc meglehetősen ritkán olvasható „Kilátó”-i egy ilyen saját műfajt próbálnak megteremteni az *Ifjúmunkásban* (legutóbb Tarkovszkij *Rubljovjáról* készített hatásos montázst) — nemcsak minden „im”-mellékletben, de akár minden lapszámban el tudnánk képzelni valami hasonló, ifjúsághoz szóló, egyértelműen nevelő filmnépszerűsítést (vagy elriasztást!), azaz esztétikai-erkölcsi hatású írást.

Súlyosabb, igényesebb, „haladókhöz” szóló esztétikai elemzésre viszont még példát is alig említhetünk hazai magyar sajtónkból; olyasmire gondolunk, amilyen tanulmányokról *A Hét* egyik utóbbi száma részletesen beszámolt (Hankiss Elemér: *A Jancsó-filmek motívumrendszere*). Pedig néhány szerzőtől, így épp Müller Ferentől vagy Páll Árpádtól, Halász Istvántól várhatnánk hasonlókat. Vagy a „szakmán”, a filmkritikán kívüliektől is, hiszen Hankiss ugyancsak „outsider”-ként írta tanulmányát. S ha „csak” az érzelmi állásfoglalás szintjén is szólnak, miért ne igényelhetnénk, hogy az eddiginél fokozottabb mértékben válják időszerűvé nálunk is az „írók a moziban” látásmód? (Érdemes föllapozni a hasonló című, 1971-es antológiát!) Földes Mária, Domokos Eszter, Lászlóffy Csaba (régebben Lászlóffy Aladár is), Zirkuli Péter s még páran időnként segítségére sietnek a napi- és hetilapok filmrovatainak. Vajon nincsenek e téren kiaknázatlan lehetőségeink?

Mindenesetre, több irányból, kezdeményezni kellene már valamit. Felelősek vagyunk a most felnövő, filmnéző — film- és tv-bolond?! — ifjú nemzedékért.

Kántor Lajos